

Medikal Antropoloji Çerçevesinde Tunceli / Ovacık'ta Geleneksel Sağlıkta Yöntemleri

Akın Konak
Cumhuriyet Üniversitesi

Okşay Aktar
Cumhuriyet Üniversitesi

Medikal antropoloji, sosyal-kültürel antropolojinin uygulamalı ve teorik bir çalışma alanını oluşturmaktadır; halk hayatının önemli bir parçasını oluşturan geleneksel sağaltma yöntemleri medikal antropolojinin çalışma alanına girmektedir. Araştırmamızda medikal antropoloji çalışmalarına kaynaklık eden ve geleneksel kültür ürünleri içinde önemli bir yeri olan geleneksel halk sağaltma yöntemleri Tunceli İli, Ovacık İlçesi örneğinden hareketle incelemiştir.

Anahtar Sözcükler: medikal antropoloji, geleneksel sağaltma yöntemleri, tunceli-ovacık

Traditional Treatments in the Frame of Medical Anthropology in Tunceli/Ovacık

Medical anthropology is an applied and theoretical subbranch of socio-cultural anthropology which studies and carries out research on traditional folk treatments as an important part of folk life. In this study, we approach the traditional applied folk treatments in Tunceli-Ovacık in the frame of medical anthropology.

Keywords: medical anthropology, traditional treatment, tunceli-ovacık

Halk kültürünün önemli bir unsuru olarak halk hekimliğini incelediğimizde, modern tıp uygulamaları dışında halk arasında alternatif pek çok şifa kaynağının yaratılmış olduğunu görürüz. Bitkisel ilaçlarla çare arama ve ocaklı kişilere başvurma dışında, hacamatçılar, sülükle morlukları ve basuru tedavi etmeye çalışanlar, kırık-çıkıkçılar, gözdeki perdeyi kaldıran 'Kırlangıç Uşakları', iğneciler, yerli ebeler, diş çekenler, nasır çekenler, sünnetçiler, muskacılar, vb. insanların şifa niyetiyle başvurduğu kişiler arasında yer almaktadır (Demren 2008, s.208). Geleneksel tıbbi uygulamaların ya da alternatif tıpla ilgili uygulamaların en önemli özelliği geleneğe, yani kuşaktan kuşağa denenerek elde edilen ortak kabul görmüş bilgilere dayanmasıdır. Aynı şekilde, bireylerin hastalıkların nedenleri konusundaki algıları ve bunlara karşı geliştirdikleri sağaltma yöntemleri de bu geleneksel yapının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu çalışmada, sağlık ve hastalık konusundaki geleneksel algılar ve bu çerçevede geliştirilen geleneksel sağaltma yöntemleri Tunceli-Ovacık örneğinden hareketle ele alınacaktır. Çalışmamız, hem bir yörede uygulanan geleneksel sağaltma yöntemleri konusunda bilgi vericidir, hem de hastalıkların nedenleri konusunda halka ait geleneksel düşünce kalıplarını ve sağlık hizmetlerini etkileyebilecek unsurları yansıtmaları açısından önem taşımaktadır.

Medikal Antropoloji Bağlamında Geleneksel Sağlıkta Yöntemleri

Sağlık ve hastalığın genel olarak tıbbi ilgilendirdiği düşünülürse de; sağlık-hastalık konusu aynı zamanda bir sosyo-kültürel sistem oluşu nedeniyle büyük ölçüde sosyo-kültürel antropolojiyi de ilgilendirmektedir. Bu da

doğal olarak, farklı alanlarda çalışan bilim dallarını ilgili konularda yakınlaştırmaktadır. Bu yakınlaşmalara örnek; sosyo-kültürel antropoloji ve tıp bilimi yakınlaşmasıdır (Konak, 1982, s.90). Literatürde antropologların araştırma ve çalışma alanları dört ana başlık altında verilmektedir:

Etnomedicine (geleneksel tıp araştırmaları) araştırmaları; Antropolojik araştırmaların toplum sağlığında kullanılmasına ilişkin araştırmalar; Medikal antropolojinin tıp eğitimine yerleştirilmesine ilişkin alanları kapsayan araştırmalar; Tıbbi antropolojide teori ve yöntemler (Elmacı, 2000, s.180).

Bu yaklaşımda da görüldüğü gibi medikal antropoloji, antropoloji ve tıp yakınlaşmanın bir ürünüdür denilebilir. Inhorn ve Brown'un da (1990, s.89-117) belirttiği gibi, medikal antropoloji, antropolojinin önemli bir uygulamalı ve teorik alanını oluşturmaya devam etmektedir². Başka bir ifadeyle bu geniş çalışma alanı, hastalık ve rahatsızlıkların toplumsal-kültürel bağlamı ve bu incelemelerin getirileri üzerinde durmaktadır.

Genel anlamda medikal antropoloji, bir toplumda yoğunluk gösteren sağlık sorunlarının kültürün diğer kurumlarıyla -aile yapısı, dinsel inanç, ekonomik yapı, yerleşme ve çevre- ilişkilerini etki ve etkileşimlerini inceler; sağlık ve hastalıkla ilgili kültürel algıların neden ve niçinlerini araştırır; farklı sosyo-kültürel bağlamlarda sağlık ve hastalık konusunda varolan algılayış biçimlerini ve bu bağlamda tedavi usullerinin nasıl farklılaştığını göstermeyi amaçlar³. Elmacı'nın da (2000) belirttiği gibi, medikal antropolojinin çalışma alanı, bazı kaynaklarda biyomedikal bilimlerin uygulamalarını etkileyen ekonomik, sosyal, politik etkenlerin incelenmesi olarak tanımlanırken, gelişmekte olan ülkelerde sınırları daha dar

² Bu konuda önemli bazı çalışmalar için bkz. Good, 1994; Gürsoy, 1995, 1996a..

³ Bu konuda önemli bazı çalışmalar için bkz. Gürsoy, 1992, 1996b, 2001.

tutulmakta, sağlık hizmetlerinin kabulünü etkileyen mların incelenmesi olarak belirtilmektedir. Bu anlamda medikal antropolojinin, bir toplumda sağlık ve hastalık konusunda var olan risk algısını, buna dayanılarak geliştirilen sağaltma yöntemlerini, kültür ve çevre bağlamında ele aldığını söyleyebiliriz. Nitekim kültürler arası araştırmalar, sağlık ve hastalık konusundaki algıların; sağlığa yönelik tehdit ve sorunların algılanışının kültürel olarak inşa edildiğini göstermektedir. Farklı etnik grupların ve kültürlerin, rahatsızlıkların nedenlerini farklı şekilde tanımladıkları ve farklı sağlık sistemleri, sağaltım stratejileri geliştirdikleri görülmüştür (Kottak, 2001, s.550). Bu anlamda Türkdoğan'ın da (1972, s.25) belirttiği gibi "hastalık" olgusu biyolojik olduğu kadar, sosyal bir niteliğe de sahiptir.

"Hastalık" bir bakteri, virüs, mantar, parazit ya da herhangi başka bir patojenin neden olduğu etik ya da bilimsel olarak tanımlanmış, sağlığa yönelik tehdide gönderme yapmaktadır (Inhorn ve Brown, 1990, s.89). Ancak, "çoğu zaman, hastalık kavramından/olgusundan bütün insanların aynı durumu anladıkları sanılır. Oysa hastalığın tanımı hem toplumdaki topluma hem de zamandan/çağdan, zamana/çağa değişmektedir. Bir bireye ne zaman hasta denileceği ya da bireyin kendisini ne zaman ve hangi koşullarda hasta olarak algılayacağını genel bir ilkesi yoktur. Ancak, bu farklılıklar ya da ayrımlar "sağlıklı olma durumunun" yitirilmesi sürecinin başlangıcına ilişkindir. Bir başka anlatımla, örneğin bir trafik kazasında çok ağır yaralar almış birisi tabii ki, her zamanda ve her toplumda hasta muamelesi görecektir ve birey kendisini hasta olarak algılayacaktır. Oysa sadece başı ağrıyan birine hasta muamelesi yapıp yapılmaması ya da bireyin kendisini hasta olarak algılayıp algılamaması, o toplumun "hastalık" kavramını nasıl tanımladığıyla yakından ilgilidir" (Cırhinlioğlu, 2001, s.22). Bu anlamda, hastalık evrensel bir kavramdır, ancak her tip hastalık her farklı toplumda sosyo-kültürel yapıya uygun olarak bir anlam yükü taşır. Bir toplumda "Hastalık nedir?", "Kime hasta denir?" gibi temel sorulara verilecek cevapların, o toplumun bireylerinin algı süzgecinden geçtiğini söyleyebiliriz. Bu anlamda hastalıklar karşısında insanoğlunun tutum ve davranışları ve sağlıkla ilgili sorunlarını çözüm çabaları da kültürün yönlendirdiği bir rotayı izlemektedir; sağlık ve hastalık olgusuyla ilgili risk algıları da içinde yaşanan kültürel çevreden etkilenmektedir.

Geleneksel tıbbi uygulamaların doğuşunda, hastalıklardan korunma, hastalıkların iyileştirilmesinde geçmişte ve sık tekrar eden olayların varlığı, bunların sonucunda kazanılan deneyimler, dinsel-büyüsel yorumlamalar, bunların birikimli olarak kuşaktan kuşağa aktarılması gibi süreçler önemli olmuştur. Toplumsal ve ekolojik koşullar, geleneksel tıbbi uygulamalardaki çeşitliliğin ve farklılığın en önemli değişkenleridir (Konak, 1982, s.90). "Geleneksel Tıp/Tedavi", "Alternatif Tıp/Tedavi", "Tamamlayıcı Tıp/Tedavi" kavram ve olguları ile ilgili olarak Dünya Sağlık Örgütü (WHO) kaynaklı bilgiler konumuz açısından oldukça önemlidir.

inanışlar, değerler ve uygulamalar anlamında yerel tutu WHO geleneksel tıbbin içeriğini şu şekilde ifade etmektedir: "Geleneksel tıp, sağlık problemlerini, yaklaşımlarını, anonim bilgi ve inançları; bitki, hayvan ve tıbbi mineralleri, dinsel-büyüsel terapileri, elle tedavi teknikleri ve egzersizleri, bireysel ya da grup tedavilerini; hastalıklardan korunma, teşhis veya sağlığın korunmasını içermektedir (World Health Organization [WHO], 2003). Çoğu kez resmen tanınmasa da, ulusal sağlık hizmetleri kapsamına dahil edilmese de, ülkelerin pek çok bölgesinde geleneksel sağaltma uygulamaları var olagelmektedir. Son birkaç yıldır, yönetimlerin giderek artan ilgisine rağmen, pek çok devletin geleneksel tıp uygulamalarının kullanımı ile ilgili olarak; bilgi ve ilgi eksikliğine dayalı belirgin bir tavır bulunmamaktadır. Devletlerin kullandıkları resmi yönetmelikler, geleneksel ilaçları ve iyileştiricileri çoğu kez saptayarak tescil etmemişlerdir. Hatta bu konuda devletlerin kesin ve açık politikaları bile yoktur. Oysa geleneksel tıbbi uygulamalar ya da alternatif tıp diyebileceğimiz uygulamalar popülaritesini gelişen dünyanın tüm bölgelerinde sürdürmekte ve bu durum hızla endüstrileşmiş ülkelere yayılmaktadır:

Çin'de geleneksel bitkisel ilaçlar toplam tıp harcamalarının %30 ile %50 sini oluşturmaktadır; Gana, Mali, Nijerya ve Zambia'da çocuklardaki yüksek ateşe neden olan sıtmada başvurulan ilk yol %60 oranında ev yapımı bitkisel ilaçlardır; WHO Afrika kırsal bölgelerinde yapılan doğumların büyük bir çoğunluğunda ana yöntemin geleneksel yöntemler olduğunu tahmin etmektedir; Avrupa, Kuzey Amerika ve diğer endüstrileşmiş bölgelerde, nüfusun % 50'sinden fazlası en az bir kere tamamlayıcı ya da alternatif tıba başvurmuşlardır; San Francisco, Londra ve Güney Afrika'da HIV/AIDS'LI nüfusun %75'i geleneksel tıbbi kullanmaktadır; Kanada'da nüfusun %70'i en az bir kere tamamlayıcı tıbbi kullanmışlardır; Almanya'da nüfusun %90'ı hayatlarının kimi dönemlerinde doğal tedavi yollarını kullanmışlardır. Almanya'da 1995 ile 2000 yılları arasında yaklaşık 10.800 doktor, doğal tıbbi tedavi konusunda özel eğitimden geçmiştir; Amerika Birleşik Devletleri'nde 2000 yılında 158 milyon yetişkin tamamlayıcı tıba ve ABD alternatif ve tamamlayıcı tıp mensuplarına yönelerek, geleneksel ilaç ve tedavilere 17 milyon US Dolar harcamıştır; İngiltere'de alternatif tıpla ilgili olarak yapılan yıllık harcama 230 milyon USA Dolarıdır; Dünya çapında bitkisel tıp sektörünün yıllık hacmi 60 milyon USA Dolarının üstündedir ve bu giderek artmaktadır (WHO, 2003).

Görüldüğü gibi, alternatif tıpla ilgili uygulamalar, bilimsel tıp uygulamalarıyla birlikte varlığını devam ettirmektedir ve görmezden gelinemeyecek önemli bir inceleme alanını oluşturmaktadır. Bu anlamda, geleneksel tedavi yöntemleri ve bu tedavi yöntemlerinin dayandırıldığı geleneksel bilgilerin tespiti önemlidir. Alan araştırmasıyla elde edilen bu verilerin tespiti, sağlık görevlilerine geleneksel sağaltıcı uygulamaların içeriği hakkında bilgi verecek, tıbbi olarak yeni tedavi uygulamalarının geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, elde edilen veriler başlı başına bir değer taşımaktadır. Genel olarak, zengin bir yelpaze ile çeşitli sağlık sorunlarına yönelik geleneksel tedavi uygulamalarının derlenmesi, bunların ilerki çalışmalarla daha da derinleştirilebilmesini sağlayacaktır.

Alana İlişkin Bulgular

Tunceli/Ovacık'ta geleneksel sağaltma yöntemleri konusunda elde edilen bilgiler, yörede yapılan alan araştırmasına ve kaynak kişilerle yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilere dayanmaktadır. Görüşme yapılacak kaynak kişiler, özellikle hayatının belli bir döneminde, herhangi bir sebeple geleneksel sağaltma yöntemlerine maruz kalan ya da bu yöntemleri uygulayan kişiler arasından seçilmiştir. Alanla ilgili veriler kaynak kişilerin anlattıkları şekliyle buraya alınmıştır. Bunun nedeni, elde edilen verilerin sağlık ve hastalık konusuna ilişkin risk algılama davranışını ve geleneksel değer yargılarını yansıtacağı düşünülmesidir. Alanla ilgili veriler, bitkisel tedavilere ve ocaklı tedavilere dayanmakla birlikte, hastalıkların nedenleri ve bunlara karşı geliştirilen sağaltma yöntemlerini de içermektedir (Hastalık ve bitki isimlerinin etimolojik yönden incelenmesi ise daha ileriki bir araştırmaya bırakılmıştır).

Şifalı Bitkilerle Tedavi

Tarihinin en eski devirlerinden beri insanlar denemeyanılma yoluyla ya da rastlantısal olarak pek çok bitkisel ilaç elde etmişlerdir ve günümüzde de bitkisel karışımların kullanıldığı geleneksel tedavi uygulamaları varlığını sürdürmektedir, hatta bazı bitkisel karışımlar tıbbi tedavilere destek olucu alternatifler olarak önerilebilmektedir. Bu bölümde Ovacık halkı tarafından bazı hastalıkların tedavisi için sıkça kullanılan bitkiler ve bunların uygulanış şekillerini ele alacağız. Bitkilerle ilgili derlemelerin sağlık uzmanlarına faydalılığı açısından, Latince adları da verilmeye çalışılmıştır (bkz. Gürhan ve Ezer, 2004; Yapıcı, Hoşgören ve Saya, 2009).

Albent Otu: “Kökü ve yaprağı birlikte ezilerek, bal mumuyla karıştırılıp elde edilen karışım vücuttaki kurşun yarasının üzerine basılır. Bu vücuttaki kurşunu çekip getirdiği gibi yarayı da iyileştirir” (5).

Ebengümece / Amenvas Otu (Malva neglecta Wallr.): “Ezilerek dolamanın üzerine sarılır, iltihabı kurutur. Çıbanların üstüne vurularak çıbanı patlatır. Suyu mide rahatsızlığına iyi gelir” (32).

Aminot: “Vücuttaki kesik olan bölgenin üzerine yaprağı basılır. 1-2 dakika içinde kanı keser. Sarıyonca da bu özelliğe sahiptir. Kurutulup toz haline getirilip kullanılır” (22).

Betur Otu: “Kaynatılarak suyu elde edilir. Çeşitli hastalıkların tedavisi için suyundan yararlanılır” (53).

Ceviz Yaprığı: “Ceviz yaprağı toplanıp yıkanır. Kuruması ve ısınması için güneşin altında yarım saatten fazla bekletilir. Hastanın yattığı yerin altına her yeri kapatacak şekilde serilir. Hasta kıyafetlerini çıkarıp, serili yaprakların üzerine sırt üstü uzanır, yüzü hariç vücudunun her yeri ve kafası yapraklarla sık bir şekilde örtülür. Yaprakların üstüne de yorgan örtülerek terlemesi sağlanır, kişi dayanabildiği kadar içinde kalır (en az iki saat kalınır). Temmuz ayında girilmesi tercih edilir. Her çeşit hastalık tedavisi için başvurulan bir yöntemdir. Hasta,

yaprağın içinden çıktuktan sonra kendisini soğuktan koruması gerekir. Aksi takdirde üşütebilir” (3).

Dağ Çayı (Sideritis): “Gri renkli üstü hafif tüylü bir ot türüdür. Rengi pembeye yakın oluncaya kadar kaynatılıp günde bir su bardağı hastaya içirilir. Soğuk algınlığı grip ve nezle için iyi gelir” (54).

Dağ Sarımsağı (Alliaria): “Yüksek tansiyon tedavisi için kullanıldığı gibi ezilerek bir çok hastalık tedavisi için de kullanılır” (6).

Eşek Otu (Onobrychis): “Ot kesildiğinde süt akar. Akan süt kaşınan, yara alan bölgenin üzerine sürülür” (19).

Glabor: “Çok acı bir tadı olduğundan az bir miktarı alınarak kaynatılır. Aç karnına sabahları bir kahve fincanı içilir” (37).

Gruz Otu (Anchusa azurea): “Yaprakları iyice yıkandıktan sonra suyu koyu yeşil oluncaya kadar kaynatılmaya bırakılır. Kaynatıldıktan sonra suyu ayrı bir kaba süzülür. Soğuduktan sonra suyu cam kavanozun içine koyularak her türlü hastalık için her gün en az bir su bardağı düzenli bir şekilde içirilir. Zehirlenen kişiye de lapası yedirilir (7).

Güneş Otu / Vasıveroc (Fibigia clypeata): “Az miktarda suyun içinde haşlanır. Ateşten indirilerek süzülür. Biraz soğumaya bırakıldıktan sonra vücudun her hangi bir bölgesinde görülen şişliklerin üzerine bir bez yardımıyla sarılır. 4-5 saat sarılı bırakılır. Şişliğin indiği görülür. Ayrıca vücudun her tarafını saracak miktarda toplanır. Yıkandıktan sonra içi su dolu bir kazanda haşlanır. İçine 2 kg. süt ilave edilir. Haşlandıktan sonra süzülerek biraz soğumaya bırakılır. Ceviz yaprağının içine girildiği gibi aynı işlemler burada da yapılır. 2-3 saat bekledikten sonra otun içinden çıkılarak ılık suda duş alınır. Daha çok iştahsız çocuklara uygulanır” (20).

Isırgan Otu (Urtica): “Isırgan otunun tohumu iyice dövülerek, süzme bal ile karıştırılır. Bu karışım sabahları aç karnına yenildiği zaman vücuttaki kistleri eritir. Haşlanıp suyunun aç karnına içilmesi, ciğerdeki ve nefes borusundaki iltihapların sökülmesini sağlar. Hafif haşlanıp içine de biraz süt koyulduğunda hasta olan kişi tarafından otun içine girilir. Her çeşit hastalıkları, özellikle de siyatik hastalıkları tedavi edici özelliği bulunmaktadır. Kökü çıkartılıp ezilerek elde edilen suyu, şerit tedavisi için kullanılır. Isırgan otunun suyu ve lapası her çeşit hastalık tedavisinde kullanılır” (6).

Işkın Kökü / Ribes (Rheum ribes L.): “İlkbaharda, dağlarda yetişen bir bitkidir. Eski bir tadı vardır. Işkın kökü soyulup kaynatılır. Tadı çok acı olduğundan şeker hastalığı tedavisinde kullanılır” (29).

Kekik / Zembul (Thymus): “Mide rahatsızlığı için bu ot haşlanıp suyundan her gün 2-3 çay bardağı içilir. Haşlanırken buharından durulması sinüzite iyi gelir. Nefes açıcı bir kokuya da sahip olması nedeniyle nefes darlığı çeken kişiler tarafından da kullanılır” (31).

Kınkar Otu: “Olgunlaştığı zaman tohumuyla birlikte toplanıp kaynatılır. Elde edilen suyu bir süre günlük olarak düzenli bir şekilde bir çay bardağı içilir. Karaciğer yağlanmasını önlediği gibi mideye de iyi gelir” (5).

Kovik Otu: “Yaprakları iyice yıkanır. Güneşin altında kuruması ve ısınması için bekletilir. Yaprakların bir kısmı hastanın yattığı yere serilir. Geri kalanı da hastanın üstüne serilir. Üstüne de yorgan örtülerek 2-3 saat otun içinde yatılır. Baş ağrısı için; 3-4 tane yaprağı alıp başın her tarafını saracak şekilde bağlayıp, gün boyu bekletilir. Her hastalığa iyi geldiği bilinir” (24).

Kuşburnu / Şılan (Rosa canina L.): “Şılan ağacının meyvesi toplanır. 2 litre suyun içine yarım kilo koyularak rengi koyulaşmaya kadar kaynatılır ve arzu edildiği kadar içilir. Daha çok böbrek taşı düşürmek için içilir” (8).

Mantar: “Dağlarda ve ormanlık olanda, ilkbaharda yetişir. Şifalı olduğu kabul edildiği için yemeği yapılarak ilaç niyetine yenilir” (14).

Papatya (Matricaria Chamomilla): “Bir tutam papatya yarım kilo suda kaynatılır. Elde edilen suyu, nefes darlığı ve mide ağrısı için günde 2 çay bardağı içilir. Papatya suyuyla saçlar yıkanarak güçlenmesi sağlanır” (34).

Nane / Punu Otu (Mentha piperita): “Ufalanarak romatizmal ağrılarda ağrıyan bölgenin üzerine sarılır, kısa bir müddet üzerinde bırakıldıktan sonra kaldırılır. Kısa aralıklarla bu uygulama tekrarlanır. Uzun süre sarılı bırakıldığı takdirde yan etkileri olur. Kaynatılarak suyu şifa niyetine içilir” (7).

Sarıçiçek (Helichrysum plicatum): Bir litre suyun içinde bir tutam sarıçiçek kaynatılıp bir fincan içilir. Nefes darlığına çok iyi gelir (8).

Sılk Otu: “Her çeşit hastalığın tedavisi için kullanılır. Sılk otu bol miktarda toplanır, yıkanır, kuruması ve ısınması için güneşin altına serilir. Hasta kişi bu yaprakların üstüne sırtüstü uzanır. Kalan diğer yapraklarda hastanın yüzü gözükecek şekilde her tarafına serilir. Üstü örtülecek, dayanabildiği kadar içinde kalınır. Temmuz ayında girilmesi tercih edilir. Hayvanın postuna girilmesiyle eş değer tutulur” (19).

Sütlüvan Otu (Cichorium intybus L.): “Bu otu kestiğimizde süt akar. Bu süt vücutta karıncalanan bölgelere sürülür” (3).

Yabani Fındık (Corylus silvestris): “Yaprakları kaynatılarak elde edilen suyu, yemeklerden sonra birer su bardağı içilir. Bağırsaklardaki hazımsızlığı giderir” (54).

Yabani Kavun (Ecballium elaterium): “Olgunlaştığı zaman sıkılarak suyu elde edilir. Bu su bir damla (en fazla iki) burun deliklerine damlatılır. Fazlası zararlı olduğundan dolayı çok dikkat edilmelidir. Sinüzit tedavisi için birebirdir. Buruna damlatıldıktan sonra hastanın 3-4 gün boyunca burnu akar. Ezilerek de romatizmal bölgelere sürülür” (40).

Yarpuz (Mentha pulegium): “Haşlanıp, günde bir su bardağı içilir. Hazımsızlığa iyi gelir. Ayrıca halk tarafından şifalı olduğu kabul edildiği için yemeği de yapılır” (37).

Yara Otu (Achillie millefolium): “Gri renkli, küçük kırık yapraklı, beyaz ufak çiçekli, hoş kokulu bir ot çeşididir. Yara kesikleri üzerine haşlanıp sarılır. Çeşitli

karın ağrıları, mide ülseri, bağırsak ağrıları gibi hastalıkların tedavisi için de suyundan yararlanır” (1).

Ocaklar

Ocaklı belli bir hastalığın tedavisiyle uğraşan kişi ya da ailedir. Ocaklı kimseye “tedavi etme kudreti” akrabalık yoluyla geçer. Ocaklı olmak için özel bir eğitim devresine ihtiyaç yoktur, fakat ocaklı kimsenin başarılı olabilmesi için bazı kurallara dikkat etmesi, “elini alacağı” kişiyi gözlemlemesi önemlidir. Ocaklı kimse kadın ya da erkek olabilir, ailenin tedavi ile uğraşan kişisi ekseri ailenin büyük ferdidir; elini kendi soyundan gelen kimseye (çocuğu, yeğeni, torunu, vb.) vererek “Elim sana, benden sana izin” der. Artık ocaklı olan kimse, elini aldığı büyüğü ocaklının bilgilerini ve tedavide kullandığı usulleri dikkat ederek, gözlemleyerek öğrenir (Üçer, 1978, s.3). Ocaklar geçmişten günümüze işlevselliğini korumaktadır. Hasta kişilerin ve ailelerinin bu ocaklardan fayda görmelerinin belki de en önemli nedeni inanç unsurunun varlığıdır; ocaklara giden kişiler inanarak gittikleri bu ocaklı kişiler aracılığıyla psikolojik rahatlıkla birlikte gelen bir fiziksel rahatlığa kavuşmaktadırlar ve iyileşmektedirler (Demren, 2008, s.208). Bu, bize medikal antropoloji konusunda yapılacak farklı çalışmalarda inanç unsurunu göz ardı etmememiz gerektiğini hatırlatan bir açıklamadır.

Egzama (Murcoluk) Ocağı: “Horosan’dan gelme, İbrahimi Sani evlatlarından Baba Mansur’un ocağına mensubuz. Tarihi bilinmekle beraber Hünkâr Hacı Bektaşî Veli efendimizin Karakule geliştiren beri çeşitli yerlere, özellikle Tunceli’nin Muhundu nahiyesine ecdadımız yerleşmiş olup oradan da çeşitli yörelere dağılmaktayız. Ermiş insanların, Hünkâr Hacı Bektaşî Veli efendimizin ‘eline, beline, diline sahip çık; insan değerini her şeyin üstünde tut’ diyerek ermiş ceddine bir destur (el verme) verilmiştir. Tıbbi terimlerle egzama halk arasında murcoluk denilen rahatsızlık deri üzerinde çatlaklar oluşup kaşıntıların olmasına sebep verir. Kaşınan bölge kanla karışık sulanır ve deri üzerinde kötü bir görünüm oluşturur. Ocağa hasta kişi üç Çarşamba günü kahvaltıda önce gelir. Bir iğne alınarak egzamanın etrafında dolaştırılarak Hz. Peygamber’imize salâvat getirip 12 imamları zikredip ermiş ceddimizin himmetini alarak karıncalık duası okunur. Ocağımızın teberîği (Toprağı) suda eritilir. Egzama bölgesine sürülerek tedavisi sağlanır. Egzama dişi ise bayan tarafından, erkek ise erkek kişi tarafından kesilir. Yöremizde bu rahatsızlık için doktora gidilmez” (53).

Keba Ziyareti: “Hasta, Keba ziyaretindeki ağaçlara bağlanır. Sara hastası ağaca bağlanır ve bir süre hasta burada yalnız bırakılır. İnanışa göre hastanın düzelme imkânı varsa kendisine bağlanan ipleri çözer ve kurtulur. Eğer ki hastanın düzelme ihtimali yoksa ağaç tarafından kendisine bağlanan ipler ile boğulur” (38).

Delikli Taş Ziyareti: “Boğmaca, kuru öksürük, boğaz ağrıları için gidilir. Hasta delikli taşın içinden 3 defa geçirilir” (38).

Kırık-Çıkık Ocağı: “Hastanın ağrıyan bölgesi sıcak su ve sabunla ovalanır. Ovalanma esnasında kemiğin kırık ya

da çıkık olduğu anlaşılır. Eğer kırık ise, bir süre ovalandıktan sonra kırığın uçları birbirine getirilerek sert bir cisimle (tahta, karton) korumaya alınarak bandajla sarılır. Her gün bakılmak sureti ile 7-21 gün arası ile sarılı kalır, hasta sağlığına kavuşur. Çıkık olduğu takdirde şişen bölgenin üzerine: Akciğer vurulur. / Yumurta sarısı sürülüp üstüne de kavrulmuş keçi kılı konularak sarılır. / Sabunla yumurta sarısı karıştırılır, bu karışım şişen bölgenin üzerine bir bez yardımıyla sarılır. / Sabun ve bal mumu karıştırılır, ağrıyan bölgeye sarılır. / Pıskı (küçükbaş hayvan gübresi) şişen bölgenin üzerine sarılıp iki gün bekletilir. / Kendimi bildim bileli yöre halkı kırık, çıkık için bizim aileye gelirler. Babam rahmetli olduktan sonra bu ocağı yirmi beş yıldır ben devam ettirmekteyim” (30).

Mahmut Dede Ocağı: “Ehli Beyt soyuna mensubuz. Ocağımız 12. Ocağa mensup olan atamız Ali Abbas’ tan gelir. Eline, beline, diline sahip çık insan değerini her şeyin üstünde tut diyerek destur (el-verme) verilir. Bu ocak, Ali Abbas’ın 7. göbeğidir. Ezelden berridir kendi içinde inanışlara dayanarak iki türlü niyet için ocağımıza gelir. Birincisi; ne çeşit hastalık olursa olsun Allah’ın varlığına-birliğine güvenerek, inanarak yine aynı duygu içinde yeri-göğü yaratanın yüzü hürmetine sığınarak hastalıklarına şifa bulunması. İkincisi ise, ezelden belli gelen inançlarımıza dayalı cem ayının toplaması için gelinmektedir. Ocağımıza dertlerin çaresi için Çarşamba günleri gelinir. Niyetler kalpte tutularak yanında getirdikleri adaklık kurban kesilip komşulara lokma niyetine dağıtılır. Genellikle sebebi bilinmeyen ağrılar için gelinir. Hz. Peygamber’imize salâvat getirip 12 imamları zikredip, ermiş ceddimizin himmetini alarak ağrıyan bölgeyi elimizle tutarak şifa niyetinde bulunuruz. Ocakta cem ayını için Perşembe günleri toplanılır. Bu ocağa bizim aile ve amca çocukları bakmaktadır” (33).

Sarılık Ocağı: “Atalarımızdan el verme ile bize kadar ulaşmaktadır. Sarılık hastalığını kesmek için başka bir ocak yoktur. Tek ocaklı bizim ailedir. Sarılığı asıl kesen annemdir. Fakat annem burada olmadığından ben ilgilenmekteyim. Ocağımıza çarşamba günleri gelinir. Ocağa getirilen hastanın iki kaşının ortası hiç kullanılmamış bir jilette, destur çekilerek üç kez hafifçe kesilerek kanatılır. Yapılan tüm işlem bu kadardır” (58).

Yel Baba Ziyareti: “Ağrıların, sızılarının dindirilmesi için ve özellikle romatizma hastaları tarafından gidilen ziyarettir. Hasta buraya gelir ve bir süre burada yere uzanır hatta bazen hastaların bir gece burada uydukları da görülür. Hastanın bu işlemi 3 defa yapması gerekir” (38).

Yörede Bilinen Bazı Hastalıklar ve Tedavi Usulleri

Bu bölümde, Ovacık yöresinde karşılaşılan hastalıklar, bunların nedenlerinin halk tarafından algılanışı ve uygulanan tedavi yöntemleri ele alınmıştır. Belli bir açıklama getirme hissiyle her hastalık için nedenler belirtilmiştir. Nedeni bilinmeyen hastalıklar için ise dini inanç sisteminden güç alınarak nedensel açıklamalar getirilmiştir. Baltaş’ın da (2000, s.77) belirttiği gibi, din,

kişilerin sağlık, hastalık ve ölümle ilgili algıları ve kararları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Ağrı: (Nedeni) “Vücudun herhangi bir yerinin yaralanması, kırılması ezilmesi gibi nedenler sonucu ortaya çıkar.” / (Tedavi) “Ağrıyan bölgeye ısırğan otu sarılır.” / “İki veya üç tane haşhaş başı suda kaynatılır, bir çay bardağı içilir.” / “Ziyaretlere götürülür” (41).

Alerji: (Nedeni) “Yiyecekler, aşırı sıcaklık, yıkanmadan tekrar giyilen kıyafet.” / (Belirti) “Deride küçük küçük kızarıklar oluşur.” / (Tedavi) “Yabani arıların yapmış olduğu yuvalar su içinde eritilerek içilir.” / “Hastaya yaramayan yiyeceklerden yedirilmez” (41).

Alkarısı: (Nedeni) “Loğusanın yalnız bırakılması durumunda, gece yalnız yatarken olur. / (Belirti) “Ağrılık hisseder, kıyıdayamaz, sesini çıkaramaz, sadece inler.” / (Tedavi) “Yastığa çuvaldız batırılır” / “Yanına, su ve erkek elbisesi bırakılır.” / “Yastığının altına ekmek bırakılır.” / “Lohusanın yalnız bırakılmamasına dikkat edilir” (11). / “Muska yapılır” (1).

Apse: (Nedeni) “Derinin mikrop kapması neticesinde olur.” / (Belirti) “İltihap ve şiş olur” (60). / (Tedavi) “Haşlanmış soğan apseli bölgeye sarılır.” / “Soyulmuş bir adet soğan külde pişirilir, apseli bölgeye bağlanır, bir gün bekletilir, bir veya iki gün tekrarlanır” (61). / “Bir baş sarımsak ezilerek bağlanır” (26). / “Bir tutam amenvas (ebegümeci) ezilerek apseli bölgeye sarılır.” / “Betur ve piç yonca dövülerek apsenin üzerine sarılır.” / “Taze incir apseye bağlanır, apse olgunlaşınca kadar aynı işleme devam edilir” (53).

Arı Sokması: (Nedeni) “Arının insanı sokması.” / (Belirti) “Arının soktuğu yer şişer, kızarır, kaşınır.” / (Tedavi) “Arının iğnesi çıkarılır. Yoğurt ya da ayran toprakla karıştırılıp, arının soktuğu bölgeye sürülür” (21).

Arpacık: (Nedeni) “Kendiliğinden olur.” / (Belirti) “Göz kapağı çevresinde, kıl diplerinde meydana gelen acı ve zonklama yapan içi dolu şişliktir.” / (Tedavi) “Bir baş sarımsak dövülüp, pamukla arpacıklı yere sürülür.” / “Gül suyuyla silinir.” / “İt pisliğine selam verilir” (39).

Astım: (Nedeni) “Soğuk algınlığının ilerlemiş olmasından kaynaklanır.” / (Belirti) “Kriz geldiğinde hasta soluk almakta zorluk çeker, nefes vermekte zorlanır. Akciğerdeki hava boruları daralır, hırıltı gibi ses çıkarır.” / (Tedavi) “Keskın kokulu bitkilerin suyu içirilir” (38). “Temiz hava almak” (13). / “Polen yedirilir.” / “Dağ çayı içirilir” (49).

Ateş: (Nedeni) “Ateşli hastalıklar, üşütme.” / (Belirti) “Vücudu ateşlenir, halsizleşir.” / (Tedavi) “Hasta terletilir.” / “Başına, göğsüne, sırtına ıslak bez konur” (60). / “Soğan ve olgunlaşmamış üzüm suyu karıştırılarak elde edilen sıvı bütün vücuda sürülür” (6). / “Gül suyu ile bütün vücut ovulur.” / “Terlemesi içi biberli su içirilir” (28).

Ayak Ağrması: (Nedeni) “Çok gezmek, üşütmek.” / (Belirti) “Yürüyüşte zorlanır, aksaklık olur.” / (Tedavi) “Sıcak suya tuz konur, ayaklar bu suya sokulur.” / “Limon suyu ile iyice ovalanır.” / “Alkol ile ovalanır” (46).

Ayaz Vurması: (Nedeni) “Kışın soğuk ve sert havasından olur.” / (Belirti) “Deride özellikle ellerde kanayabilecek şekilde derin çatlaklar olur, yüzde kırmızı hafif yaralar olur.” / (Tedavi) “Soğuk suyla ovalanır.” / “Hasta terletilir” (26). / “Sıcak yiyecekler yedirilir.” / “Ellere ve yüze yoğurt, süt, kaymak, taze yağ, sürülür” (38).

Bademcik: (Nedeni) “Soğuk algınlığı, korku.” / (Belirti) “Bademcikleri şişer, yutkunamaz boğazı ağrır.” / (Tedavi) “Hasta, ocaklı bir kadına götürülür. Ocaklı, burunu sıcak su ve sabunla ovalar. Eline aldığı, içi delik olan çubuğu, burun deliklerinden birinin içine sokar. Diğer burun deliğini eliyle kapatıp üflemeğe başlar. Üfledikten sonra iltihap, kapatılan burun deliğinden dışarı atılarak tedavisi yapılır” (3).

Basur: (Nedeni) “Bağırsakta bulunan kan damarlarının genişlemesidir. Kabızlık, şişmanlık, soğuk algınlığı, çok oturarak çalışmak, gebelik, gaz yapan yiyecekler.” / (Belirti) “Kaşıntı, basur memelerinden kan gelir. Şişlik ve kızarıklık olur” (23). / (Tedavi) “Ezilmiş kuru üzüm basur memelerine sürülür” (50). / “Gılabor otu, kuşburnu ve ısırgan otu kaynatılıp suyu içilir.” / “Mısır püskülü haşlanıp sarılır” (31). / “Rendelenmiş patates memelerin üzerine vurulur.” / “Sıcak tuğlaya oturtulur” (8). / -Meşe palamudunun suyu sürülür” (29). / “Nar kabuğu bir bardak su ile birlikte kaynatılıp içilir.” / “Şifalı otların suyu ve hastanın idrarı basur bölgesine sürülür” (37). / “Sıcak buhara tutulur” (56). / “Isırgan otu kavrulup yenir ve basur bölgesine vurulur” (9).

Baş Ağrısı: (Nedeni) “Havanın ani değişmesi, uykusuzluk, ufak bir nezle hali, sıkıntı, üzüntü, güneş çarpması.” / (Belirti) “Baş ağrır. Gözlerde ağrı ve ateş olur.” / (Tedavi) “Kara tavuğun eti, çiğ olarak kemikleriyle birlikte ya da kemikleri ayıklanmış bir şekilde ezilip başa sarılır. Genelde 3-4 saat bekletilir. İsteğe göre de değişir. 1-2 gün başında bekletenler de olur” (55). / “Saman kaynatılıp buharında durulur. Başa da sarılır.” / “Dilimlenmiş patates, haşlanmış soğan, portakal kabuğu ve çiğnenmiş ekmek başa sarılır.” / “Burun kanatılır ve buruna tuzlu su çektilir.” / “Kına lapası sarılır.” / “İstirahat etmeli ve temiz hava almalı.” / “Sarımsak yedirilir.” / “Kaşla burun arası sıkıtılır” (58). / “Alına, enseye ve bileklere soğuk tülbent konur.” / “Bol telveli soğuk kahve içirilir.” / “Çayın içine aspirin atılır ve hastaya içirilir.” / “Ceviz yaprağı, govik otu başa sarılır.” / “Alın bölgesi jilette hafif kanatılır” (52).

Bel Ağrısı: (Nedeni) “Ağır kaldırmak, ani hareketler yapmak ve yorgunluk.” / (Belirti) “Vücut hareketleri kısıtlanır, belinde şiddetli ağrı olur.” / (Tedavi) “Karacakız bele yapıştırılır.” / “Beyaz dut yaprağı kaynatılıp suyundan içirilir.” / “Alabalık vurulur” (39).

Boğaz Ağrısı: (Nedeni) “Soğuk algınlığı, soğuk yiyeceklerin aşırı tüketilmesi.” / (Belirti) “Bademcikleri şişer, sesi kısılır.” / (Tedavi) “Limon, nane, ıhlamur kaynatılıp içilir.” / “Boğaz sarılır.” / “Sıcak yiyecek ve içecekler verilir” (6). “Buğday hamuru ve pekmez birbirine karıştırılır, üstüne zeytinyağı dökülerek bir bez yardımıyla hastanın boğazına sarılır” (60).

Boğmaca: (Nedeni) “Üşütmeden kaynaklanır.” / (Belirti) “Şiddetli öksürük nöbetleri olur. Boğazı ağrır.” / (Tedavi) “Delikli taş ziyaretine götürülür” (19). / “Doktora gidilir” (17).

Böbrek Ağrısı-Böbrek Taşı: (Nedeni) “Besin maddelerinden olur veya vücut kendi kendine yapabilir.” / (Belirti) “Şiddetli ağrı olur.” / (Tedavi) “Gılabor ağacının meyvesi kaynatılıp içilir.” / “İçmelere gidilir.” / “Bolca su içilir.” / “Yoğurt suyu, sic (kaynatılmış ayran suyu), bira içirilir.” / “Mısır püskülü kaynatılıp içilir.” / “Sıcak suyun içine girilir” (2). / “Tavuk taşlığının zarı soyulur, kurutulur, dövülerek toz haline getirilir. Su ile birlikte içilir” (57). / “Siyah turp suyu, aç karnına bir su bardağı içirilir.” / “Böğürtlen kökü kaynatılır, suyu içilir” (61). / “Arpa kaynatılıp suyu içilir.” / “Doktora gidilir” (28).

Burkulma-Ezilme-İncinme: (Nedeni) “Ani hareket, düşme, ani bir şey kaldırma, ayağın zorlanması.” / (Belirti) “Ağrı, şişlik” (39). / (Tedavi) “Sıcak hamur, beze sürülür, üstüne de yağ sürülüp, burkulan bölgeye sarılır. Kişinin hareket etmemesi sağlanır.” / “Akciğer ezilir ve ağrıyan bölgenin üzerine sarılır.” / “Koyunların kuyruk derisi sarılır” (62). / “Siyah et bağlanır.” / “Bal mumu ve sabun karıştırılır, incinen yere sarılır” (31). / “Zeytin ezilip tuzla karıştırılır. Burkulan, ezilen, sızlayan yerlere bağlanır” (32). / “İncinen bölgenin moraran kısmının kenarları, jilette hafiften kesilerek, koyulaşmış kan dışarı akıtılır. Bu işlemden sonra üzerine ezilmiş elma sarılarak 1-2 gün bağlı kalır” (1).

Burun Kanaması: (Nedeni) “Güneşin altında çok kalma, bir darbe sonucu kendiliğinden oluşma.” / (Belirti) “Kanama.” / (Tedavi) Isırgan otunun suyu buruna çekilir.” / “Baş soğuk suyla yıkanır.” / “Tuzlu su buruna çekilir” (52). / “Örümcek ağı avuç içerisinde ovalanır, üzerindeki iri kısımlar atılarak altındaki toz kısım buruna çekilir” (37). / “Burun deliklerine kolonyalı pamuk konulur” (44).

Bulantı-Kusma: (Nedeni) “Mide üşütmesi, hamilelik, beslenme bozukluğu, fazla yemek yemek.” / (Belirti) “Mide bulantısı, kusma.” / (Tedavi) “Ekşi ve tuzlu şeyler yenir.” / “Sıcak tutulur.” / “Hastanın kusması için süt içirilir. Midesi rahatlar.” / “Nane içirilir” (20).

Büyü: (Nedeni) “Arzusuna kavuşmak, olayların istediği yönde gelişmesini sağlamak.” / (Belirti): “Delirir.” / (Tedavi) “Hocaya baktırılır.” / “Büyüye karşı ters büyü yaptırılır” (47).

Çapaklanma: (Nedeni) “Ateş, pislik.” / (Belirti) “Çapaklanır.” / (Tedavi) “Anne sütü damlatılır.” / “Nemli tülbent ve ılık çayla silinir.” / “Bal sürülür” (1). / “Göz damlası damlatılır” (43).

Çıban: (Nedeni) “Kendiliğinden olur, herhangi bir hastalığın dışı vurması.” / (Belirti) “Kızarıklık olur. Kızaran bölge ağrır ve zonklar.” / (Tedavi) “Tavanın kuyruğu ve tepsi ucu çibana sürülür” (51). / “Sabun ve zeytinyağı karışımı sürülür.” / “Soğan haşlanıp üstüne vurulur.” / “Yumurta akı ile zeytinyağı karışımından oluşan merhem sürülür” (53). / “Buğday taneleri ağızda çiğnenerek, sakız haline getirilip çıbanın üstüne vurulur.” / “Çıbanın üstü kuyruk yağı ile bağlanır” (56).

Damak Düşmesi: (Nedeni) “Korku.” / (Belirti) “Hasta yalnız kalmak istemez. Her sese irkilir.” / (Tedavi) “Hocaya götürülüp kitaba baktırılır.” / “Ziyarete götürülür” (58). / “Küçük korkularda üst damak parmakla yukarı doğru çekilir.” / “Yağda kızartılmış kurum içirilir” (47). / “Yanık ekmek yedirilir” (31). / “Muska yaptırılıp, hastanın elbisesine takılır” (23).

Derma: (Nedeni) “Derinin kaşınıp sulanması ve mikrop alması.” / (Belirti) “Kaşınır, kanar.” / (Tedavi) “Ocağa götürülür” (1).

Derinin Çatlaması: (Nedeni) “Soğuk vurur. Sabun tahrişi, ellerin, sürekli suda olması.” / (Belirti) “Elde çatlaklar olur.” / (Tedavi) “Kaymak, taze yağ, vazelin sürülür.” / “Yarpuz suyu ile ovalanır.” / “Sabun ve ılık su ile ovalanarak yumuşatılır” (15).

Diş Ağrısı: (Nedeni) “Çürük.” / (Belirti) “Dayanılmayacak kadar ağrı olur.” / (Tedavi) “Çektirilir” (11). / “Ağrıyan dişin üstüne aspirin ve kolonyalı pamuk konur.” / “Armut dalı kaynatılıp suyuyla ağızda gargara yapılır.” / “Diş sızısı için mazının kaynatılmasından oluşan su ile hasta gargara yapar” (47). / “Gargara” (34). / “Maydanoz, roka, tere çiğnetilir.” / “Alkollü pamuk diş sürülür” (43).

Dilde Yara: (Nedeni) “Hastalıktan ya da yiyecekten olur.” / (Belirti) “Kabarıklar oluşur, kızarıklar.” / (Tedavi) “Mavi damla kullanılır.” / “Karbonatlı su ile ağız yıkanır” (13).

Dolama: (Nedeni) “Derinin çatlaması ya da soyulması sonucu mikrop kapması.” / (Belirti) “Şişkinlik, iltihap, ağrı, sızı (tırnak çevresinde).” / (Tedavi) “Haşlanmış soğan üzerine vurulur.” / “Parmak dananın burnuna sokulur.” / “Buğday ağızda sakız haline getirilip üzerine sarılır.” / “Kara sakız, kil sarılır.” / “Kuyruk yağı dövülür, kara sakızla birlikte bağlanır.” / “Yoğurt sürülür. Sabun rendelenir. Yumurta akıyla karıştırılıp merhem gibi parmağa sarılır.” / “Kına lapası hazırlanıp, dolamaç yere sarılır” (55).

Felç: (Nedeni) “Üzüntü, düşünme, yüksek tansiyon, ani hareket, aşırı soğuk ve sıcaklık, yaşlılık.” / (Belirti) “Hissetmeme, vücudun o kısmını hareket ettiremez, uyuşukluk olur.” / (Tedavi) “Ziyarete götürülür” (9). / “Kısmi felçlerde kaplumbağa kanı kullanılır. 1-2 damla kan kahvenin içine konulur. Hastaya habersizce içirilir” (59). / “Yüz felci için, ısırgan otu suyu ve alabalık yağı ile yüze masaj yapılır” (23). / “Doktora götürülür” (59).

Göğüs Ağrısı: (Nedeni) “Soğuk algınlığı, kalp damar rahatsızlığı, üzüntü.” / (Belirti) “Nefes darlığı, çarpıntı.” / (Tedavi) “Kabak pişirilip sarılır.” / “Maydanoz sütte pişirilerek bağlanır” (10).

Göz Ağrısı: (Nedeni) “Ateş, pislik, nezle, grip.” / (Belirti) “Gözde kızarıklık ve ağrı olur.” / (Tedavi) “Patates dilimlenir, üstüne vurulur.” / “Pamuk sıcak çayla ıslatılıp, gözün üstüne vurulur.” / “Gözler gül suyu ve soğuk su ile yıkanır” (52). / “Asma dalı kesilir, akan su bir şişede biriktirilir göze üç damla damlatılır” (35). / “Böğürtlen yaprağı haşlanıp, gözlerin üstüne sarılır” (22).

Güneş Çarpması: (Nedeni) “Güneş altında fazla kalma.” / (Belirti) “Mide bulantısı, tansiyonu düşer,

halsizlik.” / (Tedavi) “Ilık su ile banyo yaptırılır.” / “Ayran ve sic içirilir.” / “Sarımsaklı yoğurt yedirilir” (11).

Göbek Düşmesi: (Nedeni) “Ağır kaldırma, yüksekte sıçrama.” / (Belirti) “Karında, göbek hizasında sancı.” / (Tedavi) “Bir bez parçası yakılıp külü göbek deliğine konur, içine sıkıca sarılmış bez üstüne konulup sarılır” (18). / “Bal mumu eritilip bir kaşık yedirilir” (24). / “Bardak içine kağıt yakılıp, ters çevrilerek göbek üstüne konur” (32). / “Tülbent parmağa sarılıp göbek çevrilir” (27). / “Göbek düştüğünde, göbek suyla dolar. Bu suyu göbekten atmak için, un eleği göbeğin üstüne indirilir. Kalın bir iple bağlanıp, ipin arasına bir çubuk sokularak yavaş yavaş çevrilir. Göbeğin içindeki su akmaya başlar. Göbek yerine oturur” (55).

Guatr: (Nedeni) “Sudan ve yiyeceklerdeki iyot eksikliğinden.” / (Belirti) “Troid bezinin büyümesi sonucu ortaya çıkan şişliktir.” / (Tedavi) “Su yosunu boğaza sarılır. Birkaç kez tekrarlanır” (16). / “Temiz ve yıkanmamış bir patiskaya bal sürülüp boğaza sarılır. Gece yatarken çıkartılır. Guatrı çekip getirir. 2-3 kere tekrarlanır” (60).

Göz Üstündeki Perde: (Nedeni) “Bir darbe sonucu olur.” / (Belirti) “Göz bebeği üstüne perde gelir.” / (Tedavi) “Ayyıldız şeklindeki, ateş renkli boncuğu yazmanın ya da tülbentin ucuna bağlayıp, gözün üstüne gelecek şekilde yazma başa bağlanır. 2-3 gün içinde gözün üstündeki perde kaybolur” (11).

Gıstik Hastalığı: (Nedeni) “Pislik, mikrop.” / (Belirti) “Bu hastalığın ilk belirtisi kaşıntıdır.” / “Kaşınan bölge bir süre sonra ateşlenir, şişer ve içindeki icran dağılarak dışarı atılır. Gün geçtikçe bu yara içe doğru ilerler.” / (Tedavi) “Altın ya da eski para, yaranın olduğu bölgenin üstüne konur, yarayı çekip getirir” (38).

Guşirik: (Nedeni) “Kırkını doldurmamış bebeği, babası kucağına alması.” / (Belirti) “Kızamık benzeri bir hastalıktır.” / (Tedavi) “Guşirik ziyaretinden getirilen su ile bebek yıkanır” (38).

Havale: (Nedeni) “Yüksek ateş.” / (Belirti) “Bayılma, gözlerde küçüklük, dişlerde morarma görülür.” / (Tedavi) “Soğuk suyla yıkanır” (2). / “Doktora götürülür” (21).

İshal: (Nedeni) “Temizlenmeden yenen meyve, sebze, üşütme, ateşli hastalıklar.” / (Belirti) “Karın ağrısı, mide bulantısı, ateş” (32). / (Tedavi) “Şekersiz ve demli çay içirilir.” / “Kuru yiyecekler yedirilir.” / “Kaynatılmış su içirilir.” / “Tuzlu yoğurt yedirilir” (31). / “Kuru çay iyice dövülerek yutulur.” / “Hastanın avucuna iki kahve kaşığı çekilmiş kahve konur. Hasta bunu ağızına atar. Orada bekletilir. Sonra hastaya 1 yudumluk limon tuzu suyu verilir. Hasta bunların her ikisini ağızda güzelce karıştırır. Daha sonra yutar” (26). / “Bir fincanda kuru ekşi erikle dövülmüş kahve iyice karıştırıldıktan sonra hastaya içirilir” (60). / “Hastanın oturaklarına kızgın tuğla konur.” / “Hastaya kaynatılmış ayva suyu içirilir. / “Keskin sirke içirilir” (24). / Meşe mazısı dövülür. Bu toz şekerle karıştırıldıktan sonra hap haline getirilir. Haplar hastaya yutturulur.” / “İç yağı, mazı külleri ile iyice karıştırıldıktan sonra, hap haline getirilir. Ve hastaya verilir” (19). / “Meşe kabuğu kaynatılır suyu içilir.” / “Arpa kaynatılır suyundan içilir” (17). / “Bir miktar nar

çiçeği kaynatılarak suyundan sabah, öğle, akşam bir bardak içirilir” (43).

Karın Ağrısı: (Nedeni) “Böbrek, idrar yolları karaciğer, yumurtalık hastalıkları sonucu olabilir.” / (Belirti) “Ağrı.” / (Tedavi) “Çocukların karın ağrısı için, kullanılmamış beyaz patiskaya bal sürülür, sarılır. Sıcak kuma sarılır.” / “Merkep idrarı üç gün ayışığında yıldızlara karşı bekletilir sonra içirilir.” / “Bir tutam punu (nane), limon suyu ile karıştırılıp bir su bardağı içirilir” (55).

Kısırlık: “Çocukları olmayan kısır bayanlara uygulanan çeşitli yöntemler vardır.” / (Tedavi) “Ebegümece, soğan kabuğu, keçi kılı ve saman kaynatılır. Hasta regl döneminin 4. 5. gününde bu karışımın buharında oturtulur. Ya da süt ve yosun kaynatılır ve hasta bu karışımın buharında oturtulur” (38).

Kulak Ağrısı: (Nedeni) “Başka bir hastalık neticesinde olur, iltihap.” / (Belirti) “Ağrı olur.” / (Tedavi) “Erkek çocuğa kız bebeği olan annenin, kızlara ise bebeği olan annenin sütü kulağa sardırılır” (60). / “Zeytinyağı içinde soğan kabuğu kaynatılır, kulağa damlatılır” (25). / “Şinit (kulağın içine koyulmak için, eritilerek balmumuna verilen şekle halk arasında şinit adı verilir) kulağın içine koyulur” (55). / “Sarımsak, zeytinyağı içinde kavrulur, suyu kulağa damlatılır” (31).

Kabakulak: (Nedeni) “Soğuktan olur, kendiliğinden olur.” / (Belirti) “Kulağın arkası, suratı şişer.” / (Tedavi) “Kulak arkasına tavanın isi sürülür. Ancak tavayı isterken ‘Kuyruğu uzununu getirin!’ denir. Aksi takdirde tavanın tılsımı bozulur. Hayvan kanı da sürülür” (25).

Kabızlık: (Nedeni) “Daha çok katı yemekler yemek. Çok fazla kuru armut yemek.” / (Belirti) “Büyük abdesti çok seyrek çıkma veya zorlanma ile çıkma.” / (Tedavi) “Zeytinyağı içirilir. Sabunla yapılmış fitil veya normal fitil kullanılır” (52). / “Her yemekten sonra bolca erik ve kayısı kompostosu içirilir” (50). / “Üç tane incir, zeytinyağı içinde bir gece bekletilir, her öğün bir tanesi yedirilir.” / “Dut pekmezi yedirilir” (6). / “Sıvı yiyecekler yedirilir.” / “Çikolata yedirilir” (29).

Kaşıntı: (Nedeni) “Mikrop, sıcaklık.” / (Belirti) “Ayakların parmak araları, kanayacak derecede kaşınır.” / (Tedavi) “Kına yakılır.” / “Kaplumbağa kanı sürülür.” / “Kaşıntı merhemi sürülür” (2).

Kanser: (Nedeni) “Başka hastalıkların zamanında tedavi edilmemesinden dolayı rahatsızlığı kansere dönüşür. Örneğin sarılık olan bir kişi tedavi edilmezse hastalık akut devresine gelerek kansere dönüşür.” / (Belirti) “Saçlar dökülür, kişi zayıflar, çalışamaz duruma gelir, gündün güne erir.” / (Tedavi) “Doktora gidilir.” / “Hastalığı atlatıncaya kadar, istirahata çekilir.” / “Şifalı otlar kaynatılır, düzenli olarak içirilir.” / “Hasta kişiye çok iyi bakım yapılır” (54).

Kesik: (Tedavi) “Tütün sarılır.” / “Bez yakılarak küllü kesik üzerine sarılır” (35).

Kızamık: (Nedeni) “Allah’tan olur.” / (Belirti) “Vücudun her yerinde ufak ufak koyu renkte kızarıklar olur. Ateşler içinde kalınır.” / (Tedavi) “Hasta olan kişiye su sürülmediği takdirde 3 gün sonra iyileşir aksi halde

öldürücü olabilir.” / “Ateşi olduğunda vücut kırmızı olur. Bu hastalığın dışarı verilmediğini gösterir. Bu durumda hastayı hayvan postuna koyarlar, iki saat bekletirler. Hasta iyileşir” (7).

Kuduz: (Nedeni) “Kuduz mikrobu taşıyan hayvanların ısırması, etinin ve sütünün kullanılması sonucu oluşur.” / (Belirti) “Akli dengesi bozulur, saldırgan olur, ağzı köpürür, aşırı kusma ve halsizlik görülür.” / (Tedavi) “Önceden kuduz aşısı yapılır.” / “İsiran köpeğin kılı, ısırıldığı yere sarılır” (55).

Mide Ağrısı: (Nedeni) “Yemeklerin dokunması, acı yenmesi, sinir, üşütme, üzüntü.” / (Belirti) “Yanma, hazımsızlık, ekşime, kaynama ve mide gazı olarak kendini belli eder” (59). / (Tedavi) “Bir bardak sütün içine yumurta sarısı karıştırılıp içirilir.” / “Maydanoz ve şılan (Kuşburnu) suyu içirilir.” / “Bal yedirilir. Şerbet içirilir” (38). / “Hasta sıcak tutulur.” / “Ayaklar sıcak suyun içine sokulur.” / “Soda içirilir” (62). / “Kızdırılmış tuğla ağrıyan yerin üzerine konur.” / “Nane kaynatılıp içirilir, sirke içirilir.” / “Çağşir suyu içirilir” (4). / “Papatya, zembul ve amenas suyu içirilir” (36).

Mantar: (Nedeni) “Sepici (bulaşıcı) bir hastalıktır. Hasta insanların eşyalarını kullanma, aşırı terleyen bölgelerin temizlenmemesi sonucu oluşur.” / (Belirti) “Vücutun herhangi bir bölgesinde (özellikle ayaklarda, sırtta ve kafada) beyaz, renkli, benek benek lekelerin oluşması.” / (Tedavi) “Kına yakılır.” / “Şifalı otların suyu sürülür.” / “Doktora gidilir” (18).

Mumar Hastalığı / Yılcık: (Nedeni) “Allah’tan.” / (Belirti) “Parmak ve burunda bulunan, kılcal damar gibi ince, beyaz renkli bir solucanın bulunduğu bölgeyi kemirerek yemesi.” / (Tedavi) “Kara yoncanın kökü ezilir. Solucanın bulunduğu bölgenin üzerine vurulur. Solucan çıkıp gelinceye kadar bekletilir.” / “Rahatsızlık parmakta ise, hasta kişi parmağını sıcak kahvenin içine koyar. Solucan çıkıncaya kadar parmak kahvenin içinde bekletilir.” / “Hasta, Erzincan’da bulunan yılcık ziyaretine götürülür. Bu ziyaret yerine, senede bir kereye mahsus olmak üzere 3 sene üst üste gidilir” (38).

Nazar: (Nedeni) “Mavi gözlülerin, elin malını çok görenlerin gözü değer.” / (Belirti) “Nazara uğrayan esner, halsizleşir.” / (Tedavi) “Hocaya okutturulur.” / “Mavi boncuk takılır” (20). / “Kaplumbağa kemiği takılır” (3). / “Bir miktar kaya tuzu, hastanın başı üstünde ‘Kimin gözü varsa bu tuz gibi patlasın’ denilerek dolaştırılıp ateşe atılır” (6). / “Kurşun döktürülür” (51).

Nefes Darlığı: (Nedeni) “Kansızlık, bronşit, astım, mide rahatsızlığı.” / (Belirti) “Soluk almakta zorlanır.” / (Tedavi) “Zembul, papatya ve sarıçiçek kaynatılarak suyundan içirilir” (54). / “En iyi tedavisi temiz havadır” (34).

Nezle: (Nedeni) “Üşütmeden kaynaklanır.” / (Belirti) “Bulaşıcıdır. Burun akıntısı ve hapsirme ile baş gösterir. Boğaz ağrısı, ateş, halsizlik.” / (Tedavi) “Şifalı otlar kaynatılarak buharında durulur.” / “İhlamur ve limonlu çay içirilir” (44). / “Tuzlu su buruna çekilir.” / “Şeker toz haline getirilip buruna çekilir” (48). / “Viks buharında durulur” (15).

Öksürük: (Nedeni) “Soğuk algınlığının ilerlemesi ve akciğer rahatsızlığı.” / (Belirti) “Öksürme.” / (Tedavi) “Öksürüğü çok kötü ise Delikli taş ziyaretine götürülür.” / “Şifalı otlar içirilir.” / “Bal ile siyah turp karıştırılır. Bir gün ayazda bekletilir ve sulu kısımdan sabah akşam birer fincan içirilir” (37).

Pis Kanın Tedavisi: (Belirti) “Kaşıntı.” / (Tedavi) “Sülük vurulur; vücuttaki pis kan, halk arasında dijurik adıyla bilinen sülükler yardımıyla emilerek dışarı atılır. Mamkuşah köyündeki Dijurik Ziyareti’nden getirilen sülükler, istenilen bölgenin üzerine vurulur. Sülük kanı emdikten sonra kendiliğinden düşer. Mikrop kapmaması için kolonyalı pamuk ile silinir. Sülükler ziyarete geri götürülüp göle bırakılır (19).

Pişik: (Nedeni) “Sıcaklık, terleme.” / (Belirti) Koltuk altı, boyun kısmı ve bacak arası sızlar ve kızarır.” / (Tedavi) “Pudra serpilir” (33). / “Altı kum ile sarılır.” / “Meşe külü serpilir.” / “Sıcak höllüğe yatırılır” (60).

Romatizma: (Nedeni) “Hormon dengesizliği, yaşlılık, rutubet ve soğuk algınlığı” / (Belirti) “Eklem ve kaslarda ağrı ve sızı olur.” / (Tedavi) “Punu (nane) toz haline getirilerek, ağrıyan bölgeye sarılır.” / “Mahmut Dede ocağına götürülür.” / “Isırgan otu ezilir, ağrıyan bölgenin üzerine sarılır.” / “Öğlen sıcakta (sıcak aylarda) kumun içine girilir. Dayandığı süre boyunca içinde kalır. Kumdan çıktıktan sonra üşütmemeye dikkat edilir” (53). / “Yabani kavun ezilerek sürülür” (53). / “Isırgan otunun suyu, bir süre düzenli olarak yemeklerden sonra 1 su bardağı içilir” (39). / “2 adet limon, ister kabuklu ister kabuksuz 1 litre suda kaynatılıp süzülür, 1 gün bekletilir, sabahları aç karına 1 çay bardağı içilir.” / “2 kilo limonun suyu çıkarılır, içine 1 kilo dağ sarımsağı koyulur. 25 gün bekletilir. 1 ay boyunca içilir” (8). / “Kireçlenmelere karşı alabalık vurulur” (5). / “Lahana haşlanıp sarılır” (22). /

Saç Dökülmesi: (Nedeni) “Bütün vücudu etkileyen hastalıkların sonucudur. Üzüntü, sabun ve su değişikliğinden de olur.” / (Belirti) “Avuç avuç saç dökülür.” / (Tedavi) “Killi toprak ile yıkanır” (28). / “Tuzlu su ve papatya suyu ile yıkanır.” / “Köklerine zeytinyağı sürülerek masaj yapılır.” / “Isırgan otunun suyu ile yıkanır” (34).

Saçkuran: (Nedeni) “Pislik, aynı makas veya makine ile tıraş olma.” / (Belirti) “Kafa üzerinde oluşan kısmi kellik.” / (Tedavi) “Kel kısım jiletle hafif kanatılır üstüne sarımsak ve tuz sürülür, 1-2 tekrarlanır.” / “Koyun kuyruğundan alınan yağ tuz ile karıştırılıp kel kısma sürülür” (4).

Sara: (Nedeni) “Menenjit ve yüksek ateşten kaynaklanır.” / (Belirti) “Beyinde görülen rahatsızlıktır.” / (Tedavi) “Doktora götürülür” (62). / “Ziyarete götürülür” (12). / “Hocaya okutturulur” (28).

Sarılık: (Nedeni) “Safranın muhtelif sebeplerle safra yollarında toplanarak buradan bağırsağa geçmesi ve kana karışmasıdır. Bulaşıcı bir hastalık olup hasta kişilerin eşyalarını kullanmak ve temas yoluyla geçer.” / (Belirti) “Hastanın göz aklarının sarı renk olmasından anlaşılır. Daha ileri sarılıklarda, hastanın terlemesinden yatak çarşafının dahi sarıya boyandığı görülmüştür. Halsizlik.”

/(Tedavi) “Sarı beze bal sürüp kişiye sarılır.” / “Bir süre sarı elbise giydirilir.” / “Sarılık ocağına götürülür” (6).

Serbin: (Nedeni) “Hareketsizlik.” / (Belirti) “0-1 yaş grubu çocuklarda görülür. Ayak tabanlarında ve avuç içlerinde, boncuk boncuk sertleşmeler olur. Ağrı olur. Çocuklar yere basamaz duruma gelirler.” / (Tedavi) “Hasta çocuğun ayak tabanlarında, avuç içlerine, sırtına ve anlına, tavanın dışı T şeklinde sürülür. Üç kez tekrarlanır, çocuk sağlığına kavuşur” (7).

Sıtma: (Nedeni) “Bataklık bölgelerde bu mikrobu taşıyan sivrisinekten bulaşır.” / (Belirti) “Titreme nöbetine tutulur. Titreyerek üşür.” / (Tedavi) “Sıtma ziyareti vardır. Bu ziyaretin suyu hastanın üzerine dökülür” (38). / “Sütlüvan sütü, sütlün içine damlatılır, hastaya içirilir” (3).

Siğil: (Nedeni) “Kurbağa ile oynamak ya da görüp de tiksirmek.” / (Belirti) “Et kabarır, şişer, sert olur” (38). / (Tedavi) “Hocaya okutturulur.” / “Hayvan böbreği ortadan ikiye ayrılır. Vücutta kaç tane siğil varsa sayısı kadar kaya tuzu böbreğin içine konur. Böbrek kapatılarak insanların basmadığı temiz bir yere gömülür. Bir ay içerisinde böbreğin çürümesiyle siğil kaybolur” (61). / “Siğil sayısı kadar kaya tuzu bir bezin içine sarılır. Kişi bunu komşusunun kapısının üzerine bırakıp arkasına bakmadan oradan uzaklaşır” (3). / “Saç teli ya da ipek ipele siğil sıkıca bağlanır. Bağlanan bölgeyi her gün biraz daha sıkarak çürütmesi sağlanır. Çürüten siğil kopar. Siğilin tekrar aynı yerden çıktığı da görülür” (10). / “Siğil sayısı kadar kaya tuzu, çimenlik bir yerde yerinden oynamayan bir taşın altına bırakılır” (9). / “Siğil sayısına kaya tuzu ateşe atılır” (2). / “Ziyaret toprağı (Teberik) ile siğilli yer yıkanır” (12). / “Bir söğüt dalı üzerine sırayla “Allah, Ya Muhammed ve Ya Ali yazılır”, sağ omuz üzerinden atılır. Hasta kesinlikle bu işlem bittikten sonra dönüp arkasına bakmamalıdır” (38).

Sinüzit: (Nedeni) “Soğuktan kaynaklanır.” / (Belirti) “Başta şiddetli ağrı.” / (Tedavi) “40 kanat otu kaynatılıp buharında durulur. 3 gün sabah ve akşam tekrarlanır” (54). / “Yabani kavun suyu buruna damlatılır” (40). / “Sarımsak suyu buruna çekilir.” / “Tuzlu su buruna çekilir” (17).

Sivilce: (Nedeni) “Yağlı yemek, ciğer rahatsızlığı, ergenlik çağının belirtileri.” / (Belirti) “Yüzde görülen küçük çıkıntılı kızarıklar.” / (Tedavi) “Kendiliğinden geçer.” / “Yağlı yiyeceklerden uzak durulur.” / “Şifalı bitkilerin kök ve dallarındaki su sürülür.” / “Soğan ve sarımsak suyu sürülür” (2).

Siyatik: (Nedeni) Bel kemiğinde çıkan ve her iki bacağın ayak topuğuna kadar uzanan büyük sinirlere siyatik denir. Bunların herhangi bir sebeple iltihaplanıp tahriş olmasıyla siyatik hastalığı ortaya çıkar. Halk arasında sinir romatizması diye bilinir. / (Belirti) “Ağrı ve sızı ile kendini gösterir.” / (Tedavi) “Balık yağı içirilir. Ayrıca balık yağı ağrıyan bölgenin üzerine sürülüp masaj yapılır” (49). / “Sızlayan yer sıcak tutulur” (21). / “Ziyaret toprağı (Teberik) suyla karıştırılıp sürülür.” / “Bal ısıtılıp buharı buruna çekilir” (1). / “Polen yedirilir.” / “Mahmut dede ocağına götürülür” (59).

Şeker Hastalığı: (Nedeni) Kandaki şeker oranının yüksek olması. / (Belirti) “Hasta kişinin yaraları pek kolay kapanmaz. Böbrek ve göz bozuklukları meydana gelir. Sık sinirlenir.” / (Tedavi) “Işkın kökü, Glabor meyvesi, Kenger kökü kaynatılıp suyundan içilir” (29). / “Ceviz yaprağı kaynatılıp içilir” (23). / “Doktora gidilir.” / “Tatlı yiyecekler yedirilmez” (43).

Taba: (Nedeni) “Kan uyuşmazlığı, atalarının bedduası.” / (Sonuç) “Bebekler doğduktan bir süre sonra ölürlür.” / (Tedavi) “Atalarının mezarı başında kurban kesilir.” / “Ziyarete götürülür” (4).

Tansiyon: (Nedeni) “Vücuttaki kan basıncının düşmesi ya da artması.” / (Belirti) “Halsizlik, uyku, baş dönmeleri, göz kararmaları görülür.” / (Tedavi) “Tansiyonu yükseltmek için tuzlu ayran içilmesi yeterli olmaktadır” (45). / “Tansiyon hapi kullanılır” (43). / “Işkın kökü kaynatılıp, suyu içilir.” / “Mümkünse her yemekte sarımsak yenilir. Yağlı ve tuzlu yiyeceklerden kaçınılır.” / “Ayran içirilir. Sarımsaklı yoğurt yedirilir” (6).

Uçuk: (Nedeni) “Gece ya da rüyasında korkma, sıkıntı.” / (Belirti) “Deri kabarır, kaşınır, suların, kızarır.” / (Tedavi) “Merhem sürülür” (44). / “Arpa yakılır, mısır puskülü ile dövülüp yaranın üzerine konur” (24). / “Kendiliğinden geçer” (42).

Uyuz: (Nedeni) Gözle zor fark edilecek kadar küçük olan uyuz böceğinin üst deri altına girmesinden meydana gelen bulaşıcı ve kaşıntıya sebep bir deri hastalığıdır.” / (Belirti) “Kaşıntı, benek benek kızarıklar olur.” / (Tedavi) “Betur otunun kökü kaynatılıp suyuyla hasta kişiye banyo yaptırılır.” / “Uyuz çeşmesinden su getirilir. Kişi bu su ile yıkandırılır” (53).

Ülser: (Belirti) “Midede şiddetli ağrı olur.” / (Tedavi) “Uzun bir zaman şifalı otların suyu düzenli olarak içilir” (20). “Patates yıkandıktan sonra kabuğu ile rendelenir, sıklır. Suyu aç karnına bir fincan içilir” (12). / “Doktora gidilir” (61).

Yara: (Nedeni) “Derinin herhangi bir nedenden dolayı kesilmesi sonucu mikrop kapması.” / (Belirti) “Sarı akıntı olur, sonra kabuk bağlar.” / (Tedavi) “Derin yaralara alben otu taze yağla karıştırılıp basılır” (23). / “Çam sakızı, balmumu ve karasakız hafif ısıtılır, hepsi birbirine karıştırılıp yaralara sürülür” (36). / “Eşek otunun sütü sürülür.” / “Yarayı yumuşatması için kaymak sürülür.” / “Kazan karası sürülür” (25). / “Alben otunun sütü tereyağıyla karıştırılıp sürülür.” / “Meşe kömürü ve tereyağı karıştırılıp, merhem şeklinde sürülür.” / “Sarıçiçek öğütülüp yaralara ekilir” (4).

Yanık: (Nedeni) “Sıcak su veya ateşle yanma, kızgın bir şeye değme.” / (Belirti) “Sızlar, deri koyulaşır, kabuk bağlar.” / (Tedavi) “Yumurtanın sarısı, yağı çıkıncaya kadar kavrulur. Elde edilen yağ yaranın üstüne sürülür” (3). / “Yanar yanmaz hayvan beyni sürüldüğü takdirde acıyı hemen keser, iz bırakmaz” (55). / “Yanık kremi sürülür.” / “Elma suyu ve yoğurt sürülür” (12). / “Çiğ patates dövülüp sarılır.” / “Arpa unu yanık bölgesine sürülür.” / “Yumurta sarısı sürülür” (22). / “Sıcak hamur vurulur.” / “Yanık iz bırakırsa salatalık ezilir, suyu sürülerek iz kalmaması temin edilir” (17).

Yılan Sokması: (Belirti) “Ağrı, bayılma, ısırılan bölgenin morarması, ağız köpürür.” / (Tedavi) “Yılanın soktuğu bölgenin üzeri bağlanır. Sokulan yer emilerek zehir tükürülür.” / “Yılanın iki boynuzu vardır. Biri zehirli diğeri zehirsizdir. Sütü yoğurt haline getiren zehirsiz olanıdır. Yılan boynuzu sütün içine atılır, beş dakika bekletilip içilir. Yani panzehir içirilir. Şiddetli kusmalar olur” (53). / “Gruz otu haşlanıp yedirilir. Suyu vücuda sürülür.” / “Maydanoz suyu içirilir” (61).

Zehirlenmeler: (Nedeni) “Yiyecekler ya da zehirli böceklerin sokması.” / (Belirti) “Sancı, kusma, halsizlik, baş dönmesi.” / (Tedavi) “Ayran, süt, maydanoz ve gruz otunun suyu içirilir. Gruz otu ayrıca haşlanıp yedirilir. Yoğurt yedirilir” (30). / “Böceğin soktuğu yere derhal bir hayvan nalı basılarak şişmesi önlenir. Ve bölgeye yoğurt sürülür” (51). / “Yumurta akı içirilir ve hasta soğuk suya sokulur. Kusturulmaya çalışılır” (45).

Değerlendirme

Çalışmamız, Tunceli-Ovacık halkı örneğinden hareketle bir topluluğun hastalık kavramını ve hastalıkların nedenlerini algılayışı konusunda bilgi verecek bir içeriğe sahiptir. Bu içerik üç önemli konuyu - bitkilerden faydalanma, ocaklı denilen kişilerden faydalanma, yörede karşılaşılan hastalıklar ve bu hastalıklara karşı uygulanan sağaltma yöntemlerini içermektedir. Bu bağlamda çalışmamız bize, bu konularda yapılacak farklı çalışmalar için bir iki öneri sunma fırsatını da vermiştir:

Yöresel bitkilerle ilgili alan araştırmalarında, yöre halkının kullandığı sağaltıcı bitkiler fotoğraflanmalı, Latince adları verilmelidir. Bu, bitkilerin sağaltma için kullanımıyla ilgili olarak sağlık uzmanlarına yeni bakış açıları sağlayacaktır.

Sağaltma yöntemleri ve sağlık, hastalık konusundaki algılar kültür içerisinde bir bütündür. Halk sağlığı açısından yapılacak araştırmalarında çevresel-kültürel bağlam ve inanç unsuru göz ardı edilmemelidir.

Bu tarz çalışmaların varlığı, özgün uygulama ve materyallerin derlenip, keşfedilmesi adına olduğu kadar, sağlık hizmetlerini etkileyebilecek unsurların ve sağlık görevlileri tarafından halk arasında var olan geleneksel tıp uygulamalarının anlaşılması adına da önemlidir. Çünkü geleneksel halk hekimliği uygulamaları halk arasındaki varlığını baskın olarak sürdürmektedir; kişiler önce ellerindeki geleneksel bilgiye yönelmekte, herhangi bir çözüm bulamazsa ancak o zaman (bazen en son çare olarak) sağlık kuruluşlarına başvurmaktadır. Bu anlamda çalışmamız, içerdiği verilerle bir geleneksel tıp araştırması (etnomedicine) olarak görülebileceği gibi, medikal-antropolojik alan araştırmalarının toplum sağlığına yönelik kullanımının yaygınlaştırılması konusunda farkındalık düzeyini artırmaya yönelik bir çalışma olarak da görülebilir.

Kaynakça

- Baltaş, Z. (2000). Sağlık psikolojisi - Halk sağlığında davranış bilimleri. İstanbul: Remzi.
- Cirhinlioğlu, Z. (2001). Sağlık sosyolojisi. Ankara: Nobel.

- Demren, Ö. (2008). Halk hekimliğinde ocaklar ve Şamanizm. *Folklor/Edebiyat*, 56(4), 185-210.
- Elmacı, N. (2000). Tıbbi antropolojinin araştırma alanları ve toplum sağlığına katkıları. *Folklor/Edebiyat (Sosyal Antropoloji Özel Sayısı)*, 22(2), 173-180.
- Good, B. J. (1994). *Medicine, Rationality, and Experience: An Anthropological Perspective (Lewis Henry Morgan Lectures)*, Cambridge: Cambridge University Pres.
- Gürhan, G. ve Ezer, N. (2004). Halk arasında hemoroit tedavisinde kullanılan bitkiler-I. Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi, 24(1), 37-55.
- Gürsoy, A. (1992). Infant Mortality: A Turkish Puzzle? *Health Transition Review*, 2(2).
- Gürsoy, A. (1995). Traditional Practices affecting the health of women and children. O. Neyzi (Ed.), *The Basics of Maternal and Child Health*, Ankara: Çocuk Sağlığı Enstitüsü-UNICEF.
- Gürsoy, A., (1996a). Beyond the Orthodox: Heresy in medicine and the social sciences from a cross-cultural perspective. *Social Science and Medicine*, 43(5), 575.
- Gürsoy, A. (1996b). Abortion in Turkey: A matter of state, family or individual decision, *Social Science and Medicine*, 42(4), 532-542.
- Gürsoy, A. (2001). Günümüz Türkiye'sinde halk sağlığının sosyal bilimci olarak değerlendirilmesi. *Toplumbilim Dergisi (Sağlık Sosyolojisi Özel Sayısı)*, 13, 137-151.
- Inhorn, M. C. & Brown, P. J. (1990). The Anthropology of Infectious Disease. *Annual Review of Anthropology*, 89-117
- Konak, A. (1982). Köysel bölge sağlık hizmetlerini değerlendirme metodolojisi adlı eserin tıbbi antropoloji açısından incelenmesi. *Antropoloji*, Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Bilimleri Araştırma Enstitüsü Yayını, 10.
- Kottak, C. P. (2001). *Antropoloji insan çeşitliliğine bir bakış*. Ankara: Ütopya.
- Türkdoğan, O. (1972). Doğu anadolu'da sağlık-hastalık sisteminin toplumsal araştırması. *Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları*.
- Üçer, M. (1978). Ocaklar. *Sivas Folkloru*, 8(3).
- World Health Organization. (2003). "What is traditional medicine?" *World Health Organization Revised May 2003*, Retrieved August 7, 2006, from <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs134/en> Tüm
- Yapıcı, İ.Ü., Hoşgören, H. ve Saya, Ö. (2009). Kurtalan (Siirt) ilçesinin etnobotanik özellikleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 191-196.

Başvuru Tarihi: 11 Kasım 2009

Düzeltilme Teslim tarihi: 15 Aralık 2009

Kabul Tarihi: 17 Aralık 2009

EK1

Kaynak Kişiler⁴

1. Akgül, Hanife. 54y.	22. Aydın, Nejla. 35y.	43. Polat, Meral. 33y.
2. Aktar, Fadime. 45y.	23. Balcı, Aysel. 67y.	44. Sağlam, Güler. 32y.
3. Aktar, Gezer. 47y.	24. Çorak, Gezer. 83y.	45. Sağlam, Nuri. 50y.
4. Aktar, Mustafa. 45y.	25. Çorak, Hanım. 44y.	46. Sarıbyık, Hüseyin. 67y.
5. Aktar, Şükrü. 47y.	26. Derman, Gülistan. 50y.	47. Sed, Gülbaden. 29y.
6. Akyıldız, Gülizar. 82y.	27. Erdoğan, Güvercin. 41y.	48. Sed, Hüseyin. 58y.
7. Akyıldız, Sevlı. 58y.	28. Erenler, Hasan. 74y.	49. Sevim, Hatun. 51y.
8. Arslan, İstergül. 36y.	29. Erol, Elif. 51y.	50. Şamdereli, Rayfe. 48y.
9. Asan, Ahmet. 52y.	30. Ersiz, Haydar. 65y.	51. Şaylı, Fecire. 29y.
10. Asan, Berfe. 51y.	31. Geçer, Rukiye. 24y.	52. Şaylı, Yeter. 46y.
11. Asan, Fadime. 40y.	32. Geçgil, Besime. 70y.	53. Tüzen, Narın. 52y.
12. Asan, Gülander. 38y.	33. Geçgil, Hasan. 43y.	54. Toprak, Yaşar. 65y.
13. Asan, Haydar. 47y.	34. Geçgil, Nuran. 43y.	55. Yaman, Ali Rıza. 39y.
14. Asan, Saycan. 48y.	35. Gedik, Sultan. 55y.	56. Yardımciel, İsmail. 43y.
15. Asan, Sevim. 27y.	36. Gögen, İmam. 47y.	57. Yıldız, Ali Ekber. 38y.
16. Atan, Aziz. 53y.	37. Gölge, Selvi. 54y.	58. Yıldız, Hatice. 80y.
17. Atan, Sündüz. 27y.	38. Gülüzar Garip)	59. Yıldız, İmam. 82y.
18. Aydan, Süleyman. 64y.	39. Güney, Zeliha. 46y.	60. Yılmaz, Maliye. 46y.
19. Aydın, Ali. 64y.	40. Güzaydın, Fatma. 53y.	61. Yıldız, Makbule. 40y.
20. Aydın, Fecire. 88y.	41. İmre, Besime. 69y.	62. Yıldız, Nuran. 37y.
21. Aydın, Murat. 36y.	42. Kıl, Gönül. 43y.	63. Yavuz, Yalçın. 47y.

⁴ Görüşülen kaynak kişiler, isimlerinin kullanılmasında herhangi bir sakınca olmadığını belirtmişlerdir.

EK2

Fotoğraflar

Resim 1. Amenvas (Ebengümece)

Resim 2. Şılan (Kuşburnu)

Resim 3 Govık Otu

Resim 4 Punu (Nane) ve Isırgan Otu

Resim 5 Yara Otu

Resim 6 Sarı Çiçek

Resim 7 Pembe Çiçek

Pembe çiçekler: bağırsak kurdunun dökülmesine yardımcı olur. Hasta çiçeği yiyerek bağırsak kurdunu döker. Çiçek kaynatılarak suyu da içilebilir

Resim 8 Sütüvan

Resim 9 Mantar

Resim 10 Albent Otu

Resim 11 Eşek Otu

Resim 12 Kingor (Çağşir) Otu

Resim 13 Ceviz Yapracağının Yıkanma Aşaması

Resim 14 Ceviz Yapraklarının Kuruması ve Isınması İçin Serilmesi

Resim 15 Hastanın Hazırlanan Ceviz Yapraklarının İçine Girmesi

Resim 16 Hastanın Silk Otunun İçine Sokulması

Resim 17 Hasta ocuĐun Govık Otunun İçine Sokulması

Resim 18 Otun İçine Girildikten Sonra Üstünün Örtülmesi Hastanın Deriye Sarılması

Ateşli hastalıklarda hastanın ateşinin düşürülmesi ve doğumu gecikmiş kadının doğum sancılarını artırmak için gebe kadının karın ve bel bölgesine deri sarılır

Resim 19 Hayvan Postunun Hazırlanması

Resim 20 Hasta Kişinin Hayvan Postunun İçine Girmesi

Resim 21 Ziyaretteki Gölde Sülüklerin Tedavi İçin Çıkarılması

Resim 22 Pis Kanın Bulunduğu Bölgeye Sülük Vurulması

Resim 23 Keba Ziyareti

Resim 24 Delikli Taş Ziyareti

Resim 25 Evliya Zeri'nin Atletinin İçinde Saklandığı Sandık

Resim 26 Yel Baba Ziyareti

Resim 27 Yel Baba Ziyaretindeki Yatırlar

Resim 28 Yel Babaya Getirilen Kurbanın Kesildikten Sonra Dağıtılmaya Hazırlanması

Resim 29 Yel Baba Ziyaretindeki Hastanın Yattığı Alan

Resim 30 Yel Baba Ziyaretinde Hastanın Yatırılması

Resim 31 Galosipi Ziyareti

Resim 32 Ziyaret Yerine Getirilen Mumların Yakılıp Niyette Bulunulması

Resim 33 Yiyeceklerin Dağıtılması

Resim 34 Seyit Kasım Ziyaretine Getirilen Adağın Kesilmesi

Resim 35 Yeşil Evliya Ziyaretine Getirilen Kurbanın Kanının Göle Akıtılacak Şekilde Kesilmesi

Resim 36 Yeşil Evliya Ziyaretine Götürülen Hastanın Bağlanıldığı Ulu Ağaç

Resim 37 Munzur Gözelerine Ait Resimler. Akıl ve Sara Hastalıklarına Şifa Bulmak İçin Buraya Gelinir,

Kurban Kesilerek, Dualar Edilerek Şifa Bulacaklarına İnanılır.

Resim 38 Munzur Baba Ziyaretinde Mum Yakılıp Taş Yapıştırılan Yer

Resim 39 Munzur Baba Ziyaretine Getirilen Kurbanın Kesilmesi

Resim 40 Munzur Baba Ziyaretinin Sonbaharda Suyunun Süt Gibi Aktığı Zamanlardaki Görünümü

Resim 41 Kaynak Kişi Gülizar Garip. 80 Yaşında, Ebe.

Uzun Yıllar Ovacık'ta Çeşitli Köylerde Ebelik Yapmıştır.